

РЕЗЮМЕ

В статье представлены результаты анализа пространственной дифференциации человеческого капитала на рынке труда проведенного в рамках подготовительных работ к Всеобщей переписи населения и квартир в 2011 г. Обследование касалось гмин и повятов мазовецкого и велькопольского воеводств. Используя данные предыдущей переписи, автором отобраны 15 переменных характеризующих этот вопрос, а затем проведена их проверка с точки зрения изменчивости и корреляции. Используя для нормализации признаков усеченную медиану Вэббера, был разработан комплексный измеритель. На основе значения этого измерителя сделано разделение территориальной совокупности на типологические классы и сформулированы выводы с точки зрения переписных потребностей.

STATYSTYKA REGIONALNA

Elżbieta SOJKA

Migracje definitywne ludności woj. śląskiego w latach 1990—2007

Przepływy migracyjne są ważnym elementem powiązań między poszczególnymi obszarami. Są one wyrazem stylu życia, aktywności, możliwości społeczeństw w zakresie zaspokajania swoich potrzeb i aspiracji. Migracje ludności są integralnym i współzależnym elementem rozwoju społeczno-gospodarczego. Należą one do tego rodzaju procesów demograficznych, które dość szybko reagują na zmianę warunków społeczno-ekonomicznych. Różnice w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego oraz w poziomie jakości życia wywołują skłonności migracyjne i przyczyniają się do ich realizacji. Migracje ludności są istotnym czynnikiem zmieniającym liczbę mieszkańców, ich strukturę, potencjał demograficzny oraz strukturę społeczno-zawodową. Z tego względu zachowania migracyjne powinny być przedmiotem wieloletnich obserwacji.

Celem artykułu jest ocena natężenia, wielkości i głównych kierunków migracji wewnętrznych i zagranicznych ludności na pobyt stały, w latach 1990—

—2007, w woj. śląskim¹. Lata 1990—2007 obejmują okres przemian polityczno-gospodarczych w Polsce. Transformacja ustrojowa przyniosła też istotne przekształcenia migracji ludności woj. śląskiego.

MIGRACJE WEWNĘTRZNE

W okresie 1990—2001 migracje wewnętrzne w woj. śląskim cechował stały spadek, świadczący o zmniejszającej się ruchliwości przestrzennej ludności. Obrót migracyjny (tabl. 1) w pierwszym roku transformacji ustrojowej wynosił 125730 osób, w 1995 r. zmniejszył się o 27,7%, by w siedem lat później osiągnąć najniższą wielkość, czyli 74217 osób. Stanowiło to spadek o 41% w stosunku do roku 1990.

TABL. 1. OBRÓT MIGRACYJNY LUDNOŚCI WOJ. ŚLĄSKIEGO

L a t a	Ogółem	Miasta	Wieś	Wskaźnik dynamiki migracji ogółem w %
1990	125730	99807	25923	x
1995	90923	69402	21521	72,3
1998	91795	69216	22579	73,0
1999	94742	71903	22839	75,4
2000	87170	66547	20623	69,3
2001	74217	56614	17603	59,0
2002	86639	66590	20049	68,9
2003	102483	79081	23402	81,5
2004	100200	76554	23646	79,7
2005	99790	76930	22860	79,4
2006	108313	82710	25603	86,1
2007	113896	85377	28519	90,6

Ź r ó d ł o: opracowanie własne na podstawie danych GUS; *Rocznik Statystyczny ...* (z lat 1990—2008), *Rocznik Demograficzny* (1990—2008).

Podobnie kształtowała się dynamika zmian obrotu migracyjnego w podziale na miasta i wieś. Liczba migrujących w miastach obniżała się, w pierwszych jedenastu latach, średnio z roku na rok o 10,7%, zaś na wsi średnie tempo spadku wynosiło 7,4%. Rok 2002 był pierwszym, w którym odnotowano wzrostową tendencję liczby przemieszczeń ludności. W 2007 r. obrót migracyjny był zaledwie o 9,4% niższy niż w pierwszym roku, którego dane uwzględniono w analizie.

Na wielkość migracji wewnętrznych duży wpływ ma liczba zawieranych małżeństw, co z kolei wiąże się z falowaniem wyżów i niżów demograficznych. Zawarcie małżeństwa często łączy się z migracją. Począwszy od 2003 r. liczba

¹ Woj. śląskie, o powierzchni 12294 km², powstało 1.01.1999 r. w wyniku wprowadzenia trójstopniowego podziału terytorialnego państwa.

małżeństw zawartych w woj. śląskim systematycznie rosła i w ostatnich dwóch latach rozważanego okresu osiągnęła najwyższy poziom w całym okresie². Wartość współczynnika korelacji liniowej między obrotem migracyjnym ogółem a liczbą małżeństw zawartych w latach 1998—2007, wynosząca 0,698, wskazuje na silną, dodatnią i statystycznie istotną ($\alpha = 0,05$) zależność korelacyjną.

W roku 1990 do woj. śląskiego napłynęło ok. 71 tys. osób, z których 82,9% osiedliło się w miastach. Z kolei w roku 2001 napłynęło 36 tys. (o 49,3% mniej niż w 1990 r.), z których 71,7% osiedliło się na terenach miejskich. O ile w latach 1990—2001 liczba osób napływających do woj. śląskiego malała średnio z roku na rok o 6%, o tyle w okresie 2002—2007 obserwowano średnioroczny wzrost tego napływu rzędu 4,1%. W pierwszych dziewięciu latach badanego okresu napływ migracyjny ogółem przekraczał odpływ, czego konsekwencją było jeszcze dodatnie saldo migracji. Począwszy od roku 1999 zaobserwowano saldo ujemne (wykr. 1).

Obszary wiejskie od 1995 r. cechuje dodatni przyrost migracyjny ludności, co świadczy o zwiększającej się liczbie ludności wsi (wykr. 3). Odmienną sytuację obserwuje się w miastach. Tam saldo migracji systematycznie spada, by w roku 1998 przekształcić się w saldo ujemne, o zwiększających się wartościach bezwzględnych (wykr. 2).

Natężenie ruchów migracyjnych ocenia się zwykle na podstawie trzech współczynników: napływu wędrownego, odpływu wędrownego i przyrostu (salda) wędrownego. Intensywność ruchów migracyjnych ogółem w województwie, jak i w miastach wykazywała malejącą tendencję w okresie 1990—2001 (tabl. 2). Tendencja ta dotyczyła, zarówno napływu ludności jak i odpływu. Zatem współczynniki salda wędrownego uległy zmniejszeniu.

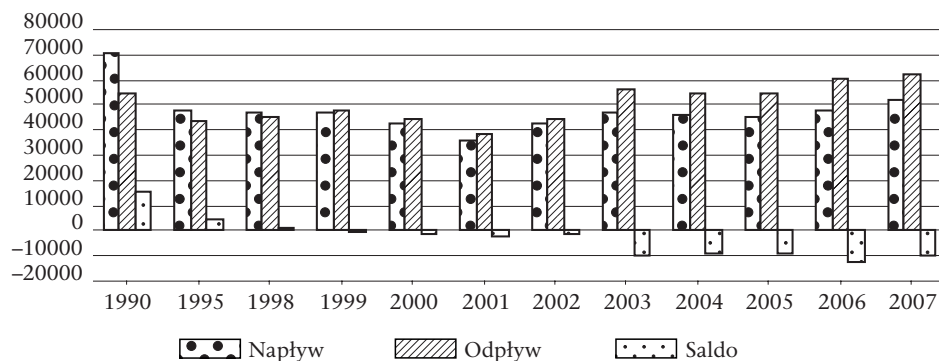
Cała dekada lat 90. charakteryzowała się obniżaniem współczynników mobilności przestrzennej ludności. Współczynnik napływu wędrownego do miast zmniejszył się z poziomu 14,6‰ w roku 1990 do 6,7‰ w 2001 r. Zdecydowanie mniejszy spadek zanotowano w przypadku współczynnika napływu wędrownego na wieś (z 12,9‰ w 1990 r. do 11,9‰ w 2000 r.).

W latach 1999—2007 obserwujemy w regionie śląskim ujemną wartość salda migracji wewnętrznych (tabl. 2). Wielkość tego salda ulega znacznym zmianom od -0,1 w 1999 r. do -2,1 w 2007 r. W podziale miasta—wieś natężenie napływu na wieś było znacznie wyższe niż w miastach (z wyjątkiem 1990 r.), natężenie zaś odpływu ze wsi było (do 1998 r.) wyższe niż z miast. Od 1999 r. obserwuje się natomiast wyższe natężenie odpływu z miast. Salda migracji w miastach uległy zwiększeniu co do wartości bezwzględnej. Migracje wewnętrzne miały od 1995 r. dodatnie saldo dla wsi. Obecnie wpływ migracji na stan liczebny ludności miast i wsi jest znaczący. I tak na skutek migracji każda przeciętna wiązka 10 tys. ludności w miastach zmniejszyła się w 2007 r. o 39 osób, na wsi natomiast zwiększyła się o 43 osoby.

² W 2006 r. — 27847, a w 2007 r. — 30022 zawarte małżeństwa w woj. śląskim. W przeliczeniu na 1000 ludności — 6,0‰ w 2006 r. i 6,4‰ w 2007 r.

Wykr. 1. MIGRACJE WEWNĘTRZNE WOJ. ŚLĄSKIEGO

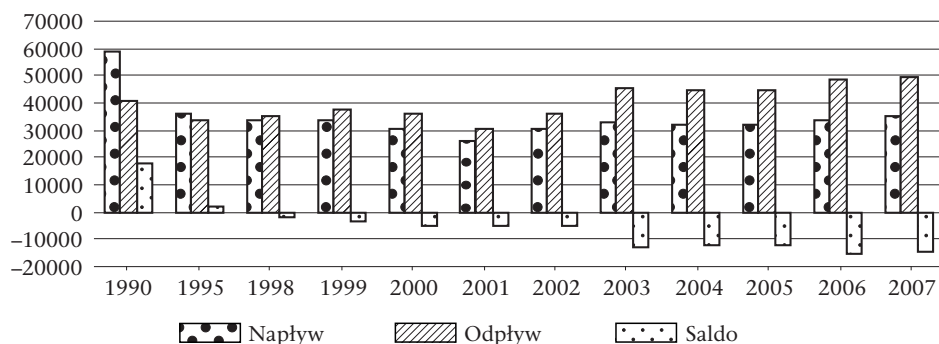
w osobach

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykr. 2. MIGRACJE WEWNĘTRZNE W MIASTACH WOJ. ŚLĄSKIEGO

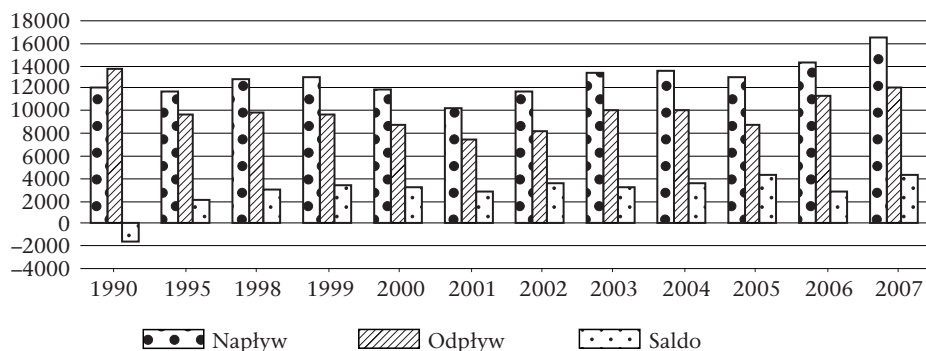
w osobach

Źródło: jak przy wykr. 1.

Wykr. 3. MIGRACJE WEWNĘTRZNE NA WSI WOJ. ŚLĄSKIEGO

w osobach

Źródło: jak przy wykr. 1.

TABL. 2. MIGRACJE WEWNĘTRZNE LUDNOŚCI WOJ. ŚLĄSKIEGO (na 1000 ludności)

L a t a	Ogółem			Miasta			Wieś		
	napływ	odpływ	saldo	napływ	odpływ	saldo	napływ	odpływ	saldo
1990	14,3	11,1	3,2	14,6	10,2	4,4	12,9	14,6	-1,7
1995	9,7	8,8	0,9	9,1	8,6	0,6	12,8	9,9	2,9
2001	7,4	7,9	-0,5	6,7	8,0	-1,3	10,2	7,4	2,8
2004	9,7	11,6	-1,9	8,7	12,0	-3,3	13,7	10,0	3,7
2007	11,2	13,3	-2,1	9,7	13,6	-3,9	16,3	12,0	4,3

Ź r ó d ł o: jak przy tabl. 1.

Czynnikiem, który odegrał decydującą rolę w kierunku znacznego ograniczenia w latach 90. ub. wieku ruchliwości przestrzennej ludności były przekształcenia gospodarki. Wymusiły one zmiany w funkcjonowaniu rynku pracy, rynku mieszkaniowego, rynku usług społecznych i tym samym wpłynęły na decyzje migracyjne. Należy pamiętać, że na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim od 1998 r. realizowany był program rządowy reformy górnictwa węgla kamiennego. Zakładał on restrukturyzację przemysłu wydobywczego, przejawiającą się redukcją zatrudnienia i całkowitą lub częściową likwidację nierentownych kopalń. To wszystko powodowało większą dynamikę wzrostu bezrobocia i oddziaływało na lokalne rynki pracy, a w konsekwencji prowadziło do zwiększonego odpływu ludności z woj. śląskiego. W 1999 r. w górnictwie i kopalnictwie było zatrudnionych 9% ogółem pracujących w województwie³. Byli to głównie mężczyźni (54,6% pracujących ogółem i 88% pracujących w górnictwie), którzy w większości, zgodnie z tradycjami tego regionu, byli jedynymi osobami pracującymi w rodzinie. W sytuacji redukowania miejsc pracy problem ten dotyczył znacznie liczniejszej populacji. Ponadto, z tym przemysłem jest związanych wiele zakładów transportowych, budowlanych, projektowych czy przedsiębiorstw robót górniczych. Naturalne było więc tam likwidowanie miejsc pracy w wyniku ograniczania wydobycia węgla.

STRUKTURA I NATĘŻENIE MIGRACJI WEDŁUG PŁCI I WIEKU

Migracje są tym czynnikiem, który w istotny sposób wpływa na wzrost potencjału ludnościowego oraz na strukturę ludności według wieku i płci. Biorąc pod uwagę, że migrują przede wszystkim ludzie młodzi, przedsiębiorczy, dobrze wykształceni, na obszarach odpływu obserwuje się relatywny spadek rozrodczości i wzrost umieralności oraz wzrost odsetka osób w wieku poprodukcyjnym. Istotne staje się więc uwzględnienie płci i wieku migrantów w analizie przemieszczeń ludności.

W badanym okresie liczba migrujących kobiet była nieco większa niż liczba migrujących mężczyzn. Udział kobiet w ogólnej liczbie migrantów systema-

³ Por. *Rynek pracy* ... (2001).

tycznie rósł (z 50,1% w 1990 r. do 52% w 2007 r.). Współczynnik feminizacji (wyrażony liczbą migrujących kobiet przypadających na 100 migrujących mężczyzn) wykazywał tendencję rosnącą. W 1990 r. liczby migrantów płci żeńskiej i męskiej były niemal równe. Ale już w 1995 r., na 100 migrujących mężczyzn przypadały prawie 104 kobiety, a w 2007 r. tak liczony współczynnik feminizacji wynosił ok. 108.

Populacja migrantów była zdominowana przez ludzi w wieku do 29 lat. Stanowili oni w 1990 r. 69,1%, ale odsetek ten obniżył się w 2007 r. do 54,5% obrotu migracyjnego woj. śląskiego (tabl. 3). Zgodnie z ogólną prawidłowością, struktura wieku migrantów odznacza się przewagą grupy osób w wieku 20—29 lat. Ich udział w napływie do woj. śląskiego wynosił 37,4% w 1990 r. i 32,5% w 2007 r. W przypadku ludności odpływowej odpowiednie odsetki były nieco mniejsze (w 1990 r. — 34,5%, w 2007 r. — 31,3%). Z tą kategorią osób dorosłych często migrują dzieci. Odsetek grupy dziecięcej w wieku 0—4 lata był rzędu 15% w 1990 r. i ok. 8% w 2007 r.

Na tym tle typowe zjawisko stanowi bardzo niska mobilność przestrzenna ludzi w wieku 60 lat i więcej. Struktury wieku ludności napływowej i odpływowej niewiele się różnią. Należy jednak wskazać na nieco niższy udział w populacji odpływowej dzieci i młodzieży oraz osób z grupy wiekowej 15—29 lat, przy wyższym udziale osób w wieku 30—59 lat. Przez osiemnaście lat w strukturze wieku migrantów nastąpiły znaczne zmiany. Znajdują one wyraz w zmniejszeniu udziału dzieci, przy równoczesnym wzroście udziału osób w wieku 30—59 lat oraz ludzi starszych. Zmiany te cechowały zarówno strukturę wieku ludności napływowej, jak i odpływowej. Jest to związane z ogólną tendencją starzenia się społeczeństwa polskiego i zmianami relacji międzypokoleniowych.

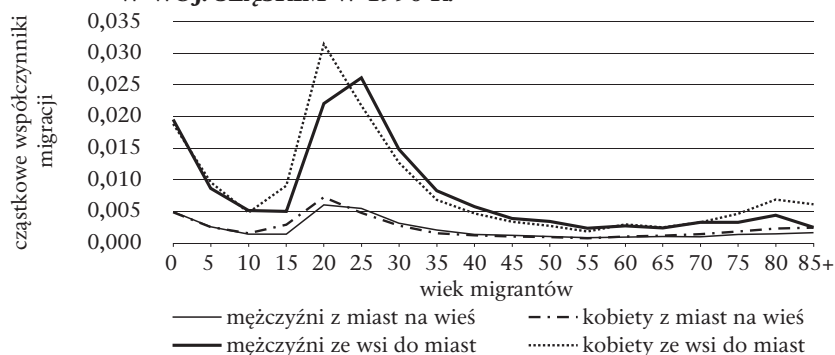
**TABL. 3. STRUKTURA LUDNOŚCI NAPŁYWOWEJ I ODPLYWOWEJ
WEDŁUG WIEKU W WOJ. ŚLĄSKIM W %**

Wiek migrantów	Napływ			Odływ		
	razem	do miast	na wieś	razem	z miast	ze wsi
1990						
0— 4 lata	15,4	15,6	14,6	14,6	14,4	15,4
5—14	12,2	12,3	12,0	12,6	13,0	11,6
15—29	42,7	42,0	46,0	40,3	38,6	45,4
30—59	25,3	25,8	22,9	26,9	28,4	22,5
60 lat i więcej	4,4	4,4	4,5	5,5	5,7	5,0
2007						
0— 4 lata	8,6	8,7	8,4	8,1	8,3	8,0
5—14	10,1	9,3	11,7	9,8	8,9	10,7
15—29	36,7	38,0	34,0	35,7	37,2	34,2
30—59	37,9	37,0	39,8	39,6	38,9	40,3
60 lat i więcej	6,7	7,0	6,2	6,7	6,6	6,8

Ź r ó d ł o: jak przy tabl. 1.

Podstawowymi wskaźnikami w demograficznej analizie ruchu wędrownego ludności są częściowe współczynniki imigracji (napływu) i emigracji (odpływu). W przypadku emigracji częściowy współczynnik zmiany miejsca zamieszkania z obszaru i do j w wieku x definiuje się jako stosunek liczby osób w wieku x , które w roku t wyemigrowały z miejsca i do obszaru j oraz przeciętnej liczby ludności w wieku x , w miejscu i oraz w połowie roku t ⁴. W przypadku częściowego współczynnika imigracji w liczniku występuje liczba osób, które przybyły z miejsca j do obszaru i w wieku x w roku kalendarzowym t . Na podstawie obliczeń tych współczynników można wyznaczać syntetyczne miary kalendarza (np. średni wiek migrantów). Prezentację graficzną rozkładów migracji w latach 1990 i 2007 według wieku, w przekroju miasta—wieś oraz z uwzględnieniem płci migrantów, przedstawiono na wykresach 4 i 5.

Wykr. 4. ROZKŁAD CZĘŚTKOWYCH WSPÓŁCZYNNIKÓW MIGRACJI WEDŁUG WIEKU W PRZEKROJU MIASTA—WIEŚ W WOJ. ŚLĄSKIM W 1990 R.

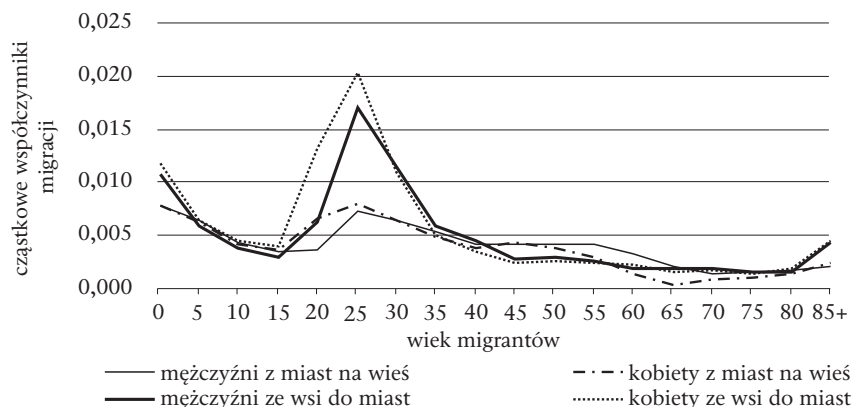
Źródło: jak przy wyk. 1.

Wnioski wynikające z analizy krzywych migracji można sformułować następująco:

- rozkład wieku migrujących w woj. śląskim jest wielomodalny. Dominującą kategorią są osoby w wieku 20—29 lat (najczęstsze migracje mężczyzn występują w wieku 25—29 lat, zaś kobiet w wieku 20—24 lata). Migracje w tej grupie wiekowej związane są głównie z zawieraniem związków małżeńskich, podejmowaniem pierwszej pracy czy zdobywaniem wykształcenia. Należy jednak zauważyć, że w 2007 r. dominanta wieku migrujących kobiet przesunęła się do grupy wiekowej 25—29 lat;
- częścią migrujących rodzin są dzieci z dominantą w wieku 0 lat, dlatego daje się zaobserwować wysoki ich udział wśród migrujących;

⁴ Por. M. Kędelski, J. Paradysz (2006), s. 236.

**Wykr. 5. ROZKŁAD CZĄSTKOWYCH WSPÓŁCZYNNIKÓW MIGRACJI
WEDŁUG WIEKU W PRZEKROJU MIASTA—WIEŚ W WOJ. ŚLĄSKIM
W 2007 R.**

Źródło: jak przy wykr. 1.

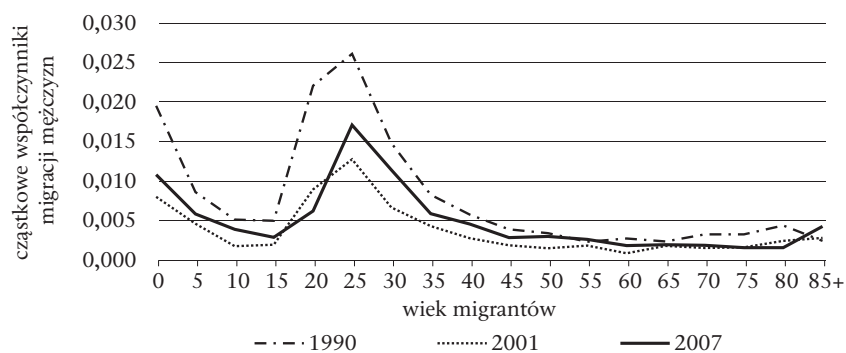
- niewielki na ogół wzrost częściowych współczynników migracji przypada na wiek po zakończeniu pracy zawodowej;
- w 1990 r. we wszystkich grupach wiekowych zarówno w subpopulacji mężczyzn, jak i kobiet wyższa była skłonność do emigracji ze wsi do miast niż w kierunku odwrotnym. Pierwsze lata XXI w. przynoszą zmianę wzorca migracji w układzie miasta—wieś, zwłaszcza w starszych grupach wiekowych. Występuje przewaga migracji z miast na wieś. W przypadku mężczyzn zjawisko takie obserwuje się dla przedziału wieku 25—70 lat, a wśród kobiet w wieku 25—60 lat. Pod koniec lat 90. ub. wieku w woj. śląskim i w Polsce dały się zauważyć tendencje suburbanizacyjne, związane z przenoszeniem się ludności z dużych miast na tereny podmiejskie w pobliżu tych miast (z powodu niższych cen mieszkań, poprawiającej się komunikacji, ograniczonego hałasu i mniejszego zanieczyszczenia oraz dostępu do usług rekreacyjnych)⁵. Zasięg tych procesów w porównaniu z krajami europejskimi jest na razie ograniczony.

Zmiany w rozkładach częściowych współczynników migracji w poszczególnych subpopulacjach migrantów przedstawiono na wykresach 6—9.

W 2007 r., w porównaniu z 1990 r., zmniejszyło się natężenie migracji o kierunku wieś—miasto we wszystkich grupach wiekowych i to niezależnie od płci osób migrujących. W przypadku migracji z miast na wieś wzrosły wartości częściowych współczynników migracji w grupach wiekowych 0—19 lat oraz 25—65 lat. Spadek natężenia migracji można było zaobserwować w przypadku starszych kobiet.

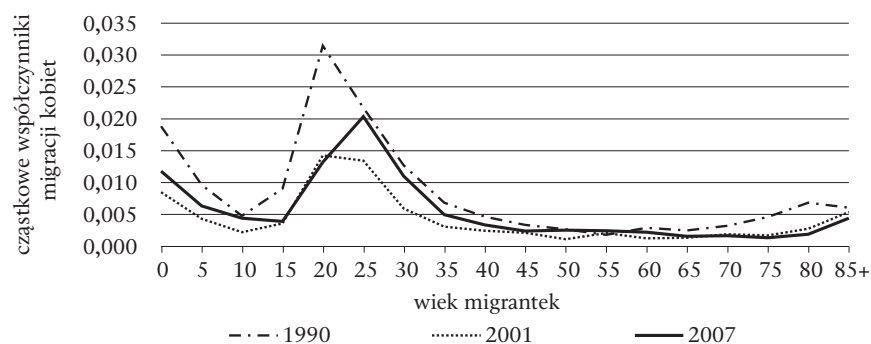
⁵ Tendencje suburbanizacyjne związane z przenoszeniem się gospodarstw domowych na tereny podmiejskie zaobserwowano w wielu krajach już w latach 70. i 80. ub. wieku (np. Szwecja, W. Brytania, Francja).

Wykr. 6. ROZKŁAD CZĄSTKOWYCH WSPÓŁCZYNNIKÓW MIGRACJI MĘŻCZYZN ZE WSI DO MIAST

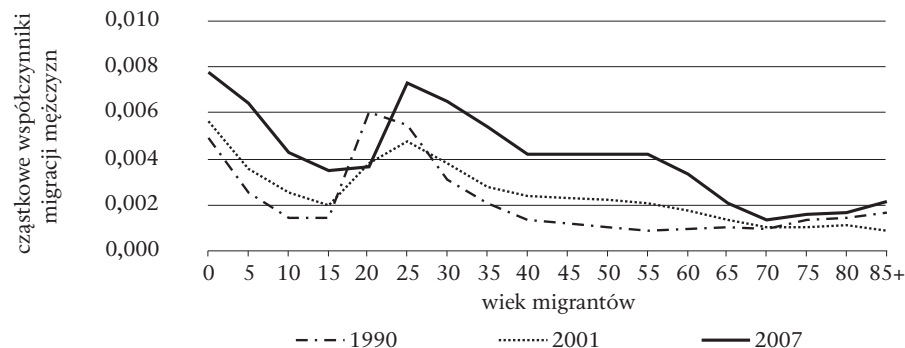
Źródło: jak przy wykr. 1.

Wykr. 7. ROZKŁAD CZĄSTKOWYCH WSPÓŁCZYNNIKÓW MIGRACJI KOBIET ZE WSI DO MIAST

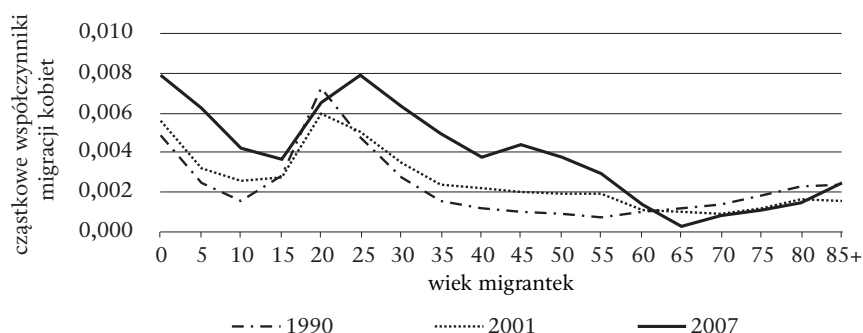
Źródło: jak przy wykr. 1.

Wykr. 8. ROZKŁAD CZĄSTKOWYCH WSPÓŁCZYNNIKÓW MIGRACJI MĘŻCZYZN Z MIAST NA WIEŚ

Źródło: jak przy wykr. 1.

Wykr. 9. ROZKŁAD CZĄSTKOWYCH WSPÓŁCZYNNIKÓW MIGRACJI KOBIET Z MIAST NA WIEŚ

Źródło: jak przy wykr. 1.

Mediany wieku migrujących kobiet i mężczyzn (tabl. 4) wykazują z roku na rok tendencję wzrostową, ale jednocześnie potwierdzają młody wiek osób migrujących.

TABL. 4. MEDYANY WIEKU MIGRANTÓW W PRZEKROJU MIASTA—WIEŚ

Płeć	1990	1995	2001	2007
Z miast na wieś				
Mężczyźni	27,8	29,9	30,2	33,0
Kobiety	27,1	27,2	28,1	29,2
Ze wsi do miast				
Mężczyźni	27,2	27,6	28,4	29,5
Kobiety.....	25,7	26,1	27,2	27,5

Źródło: jak przy tabl. 1.

We wszystkich badanych latach mediany wieku migrantów były wyższe od median wieku migrujących kobiet, przy czym osoby przesiedlające się z miast na wieś były średnio rzecz biorąc starsze aniżeli osoby migrujące w kierunku odwrotnym.

MIGRACJE MIASTA—WIEŚ

W ostatnich latach mamy do czynienia ze zmianą wzorca migracji w układzie miasta—wieś. Najwięcej osób przemieszczało się z miast do miast, ale udziały tych osób w ogólnej liczbie migrujących nie uległy większym zmianom w rozważanym okresie. Stanowiły one ponad 50% wszystkich wędrówek (tabl. 5).

**TABL. 5. STRUKTURA WĘDRÓWEK WEWNĘTRZNYCH
WEDŁUG ICH KIERUNKU W WOJ. ŚLĄSKIM**

L a t a	Ogółem	Z miast do miast	Ze wsi do miast	Z miast na wieś	Ze wsi na wieś
1990	100,0	52,4	26,4	13,6	7,6
1995	100,0	50,0	20,5	20,6	8,9
2001	100,0	52,1	15,7	24,2	8,0
2007	100,0	52,2	12,5	27,1	8,2

Ź r ó d ł o: jak przy tabl. 1.

Wyraźnie zwiększył się udział migrujących z miast na wieś, a zmniejszył udział osób migrujących ze wsi do miast. Ta dominacja przepływów między miastami, a zwłaszcza wzrost migracji z miast na wieś (aż o 13,5%) charakterystyczna jest dla zaawansowanych faz przejścia mobilności przestrzennej. Z danych GUS wynika, że cechą charakterystyczną ostatnich lat jest zauważalne zmniejszenie się liczby ludności wielkich miast na korzyść ich satelitów — małych miast. Zjawiska te mogą spowodować dalsze głębokie zmiany procesów demograficznych na terenach miejskich i wiejskich.

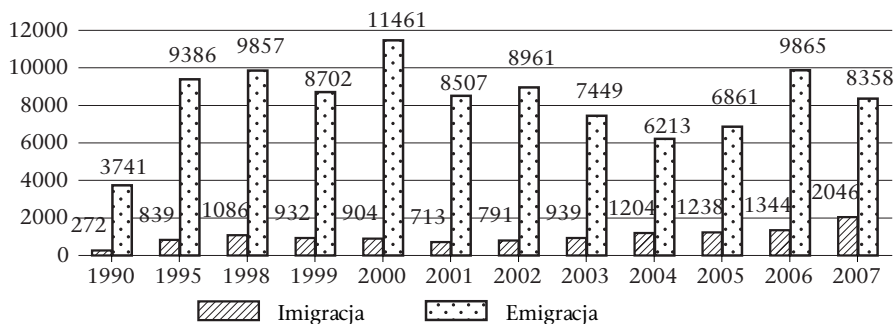
Rozwój szeroko pojętej komunikacji sprawia, że zamieszkanie obecnie na terenach wiejskich jest znacznie mniej uciążliwe aniżeli ongiś. Znaczny stopień konkurencyjności cen gruntów na obszarach wiejskich w strefie dużych miast, w stosunku do cen gruntów w miastach, może być również przyczyną zmniejszania się wielkości migracji ze wsi do miast. Wspomniane uwarunkowania, zarówno ekonomiczne jak i związane z jakością życia mogą powodować, że w najbliższych latach trend do opuszczania miast i osiedlania się w strefach podmiejskich nasili się jeszcze bardziej. Tendencja wzrostowa odpływu na wieś jest świadectwem postępującej modernizacji zachowań migracyjnych ludności woj. śląskiego.

MIGRACJE ZAGRANICZNE

Wymianę migracyjną z zagranicą na pobyt stały charakteryzują pewne stałe tendencje w dynamice zmian. Saldo migracji zagranicznych było kształtowane głównie przez liczbę emigrantów (wykr. 10). Napływ migracyjny z zagranicy wykazywał dynamikę wzrostową do 1998 r., po czym w trzech kolejnych latach liczba imigrantów spadała. Dominowała imigracja do miast województwa (od 76,7% w 2007 r. do 87,1% w 1990 r.). Na terenach wiejskich liczba imigrantów rosła w rozważanym okresie (z 35 osób w 1990 r. do 476 w 2007 r.).

Liczba emigrantów ogółem zwiększyła się z 3741 w 1990 r. do 8358 w 2007 r. Dominanta odpływu za granicę przypada na rok 2000, w którym wyemigrowało prawie 11,5 tys. osób. W badanym okresie najwięcej ludności emigrowało z miast, stanowiąc od 87,1% do 93,7% ogółu odpływu w poszczególnych latach. Warto dodać, że w latach 2000—2007 wyemigrowało z woj. śląskiego na stałe za granicę łącznie 67,7 tys. osób (co stanowiło ponad 30% wszystkich osób, które wyemigrowały w tym czasie z Polski).

**Wykr. 10. MIGRACJE ZAGRANICZNE OGÓŁEM NA POBYT STAŁY
(w liczbach bezwzględnych) W WOJ. ŚLĄSKIM**

Źródło: jak przy wykr. 1.

Woj. śląskie jest drugim województwem w Polsce (po woj. opolskim) pod względem intensywności odpływu ludności za granicę na pobyt stały (tabl. 6, wykr. 11)⁶. Natężenie emigracji jest silnie zróżnicowane w układzie przestrzennym. Przyczyn tych różnic należy upatrywać w uwarunkowaniach ekonomicznych, demograficznych, społecznych i historycznych.

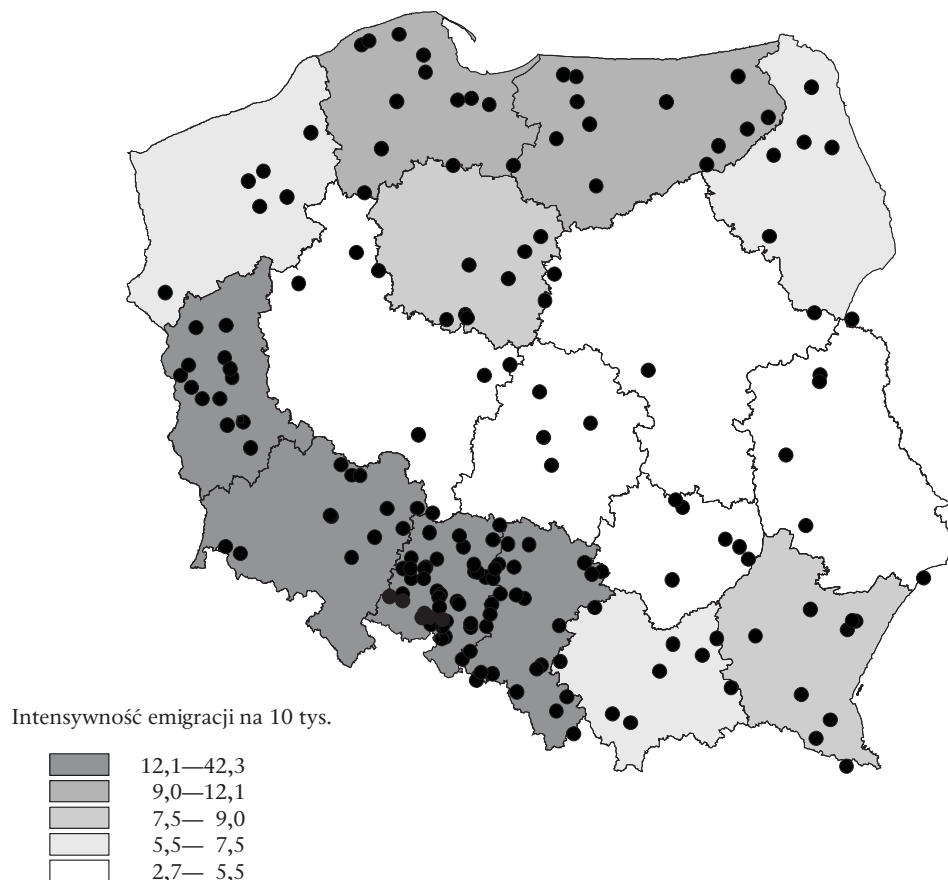
**TABL. 6. WOJEWÓDZTWA WEDŁUG
INTENSYWNOŚCI ODPŁYWU LUDNOŚCI
ZA GRANICĘ NA STAŁE (na 1000 ludności)**

Województwa	2004	2007
P o l s k a	5	9
Dolnośląskie	5	13
Kujawsko-pomorskie	2	8
Lubelskie	1	5
Lubuskie	4	12
Łódzkie	1	4
Małopolskie	4	7
Mazowieckie	1	3
Opolskie	34	42
Podkarpackie	1	9
Podlaskie	4	7
Pomorskie	5	12
Śląskie	13	18
Świętokrzyskie	1	5
Warmińsko-mazurskie	6	12
Wielkopolskie	1	5
Zachodniopomorskie	3	6

Źródło: jak przy tabl. 1.

⁶ Opolszczyzna i woj. śląskie należą do tych obszarów, które wykształciły sprawny system sieci migracyjnych (powiązania rodzinne). Wyróżniają się one nasilonymi wyjazdami zagranicznymi do Niemiec, głównie w celach zarobkowych.

**Wykr. 11. POLSKA WEDŁUG INTENSYWNOŚCI ODPŁYWU LUDNOŚCI
ZA GRANICĘ W 2007 R.**

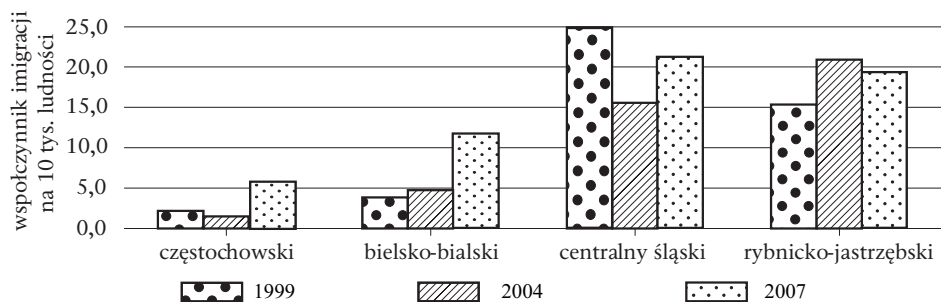

Źródło: jak przy wykr. 1.

W 2007 r. w porównaniu z rokiem 2004 nastąpił znaczny wzrost natężenia odpływu w województwach: dolnośląskim, lubuskim, pomorskim i warmińsko-mazurskim (do 12 osób na 1000 ludności). Migracje zagraniczne w głównej mierze zależą od sytuacji na rynku pracy, ale również od czynników związanych z rodziną i sytuacją materialną gospodarstwa domowego. W powszechnej opinii Polaków głównym problemem polskiego rynku pracy, skłaniającym do poszukiwania jej za granicą, są płace nieadekwatne do posiadanych kwalifikacji, niekorzystne warunki pracy czy też trudności w prowadzeniu własnej przedsiębiorczości.

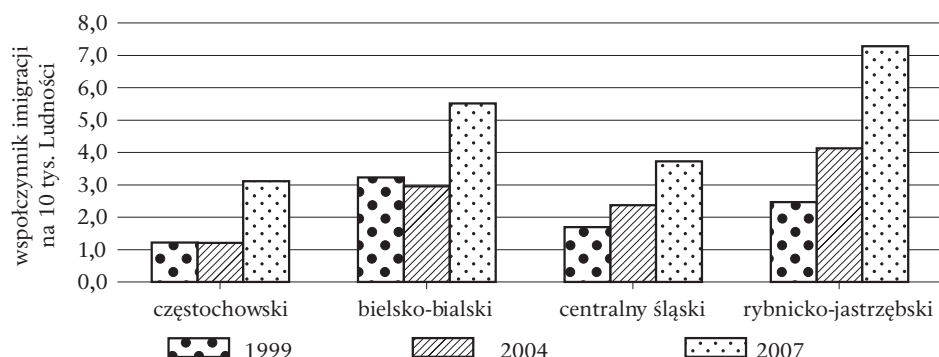
Znaczne zróżnicowanie natężenia definitywnych migracji zagranicznych występuje w poszczególnych podregionach woj. śląskiego (wykresy 12 i 13).

Wykr. 12. EMIGRACJA ZA GRANICĘ W PODREGIONACH WOJ. ŚLĄSKIEGO

Źródło: jak przy wykr. 1.

Wykr. 13. IMIGRACJA Z ZAGRANICY W PODREGIONACH WOJ. ŚLĄSKIEGO

Źródło: jak przy wykr. 1.

W latach 1999—2007 relatywnie najwięcej osób (w przeliczeniu na 10 tys. ludności) wyemigrowało z podregionu centralnego śląskiego oraz rybnicko-jastrzębskiego. Jednakże największy przyrost współczynników emigracji odnotowano w podregionie bielsko-bialskim (z 3,8 na 10 tys. ludności w 1999 r. do 11,7 w 2007 r.).

Lata transformacji gospodarczej były okresem wzrostu migracji zarobkowych (czasowych), które często przekształcały się w migracje stałe (osoby, którym się powiodło za granicę decydowały się zamieszkać tam na stałe). Ten proces migracji uwiadcniają rozmiary wymeldowywania się na stałe osób z woj. śląskiego do krajów europejskich, głównie po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Jak wynika z najnowszej prognozy GUS na lata 2008—2035 liczba osób wyjeżdżających z woj. śląskiego będzie rosła do 2012 r. Wzrost ten nastąpi głównie

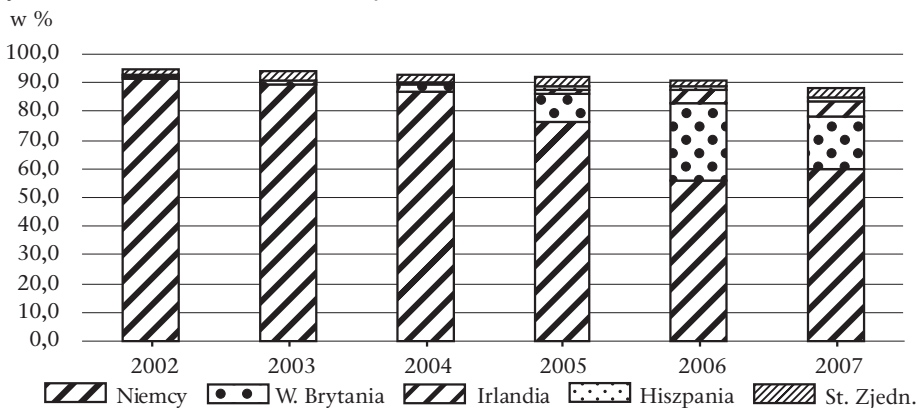
w wyniku przekształcania się części emigracji na pobyt czasowy w emigrację na pobyt stały oraz pełnego otwarcia rynków pracy Niemiec i Austrii w 2011 r. Nie bez znaczenia będzie też kwestia łączenia rodzin⁷.

Liczba imigrantów (cudzoziemców i Polaków) przybywających do woj. śląskiego zwiększyła się w badanym okresie we wszystkich podregionach, ale największe przyrosty współczynników imigracji występowały w podregionach częstochowskim i rybnicko-jastrzębskim (wykr. 13).

GLÓWNE KIERUNKI EMIGRACJI

Kierunki wyjazdów ludności woj. śląskiego zostały w dużej mierze niezmienione. Są to: Europa Zachodnia, kraje skandynawskie i Stany Zjednoczone. Spośród osób, które w latach 2002—2007 wyjechały za granicę na stałe — 95—96% zamieszkało w krajach europejskich. Dość znacznie obniżył się udział wyjeżdżających na stałe do Niemiec na rzecz wzrostu odsetka emigrantów udających się do W. Brytanii i Irlandii. Jednak coraz większego znaczenia nabierają kraje Europy Południowej (Hiszpania, Włochy)⁸. O ile w 2002 r. udział wyjeżdżających do Niemiec wynosił ok. 92%, o tyle w 2006 r. spadł do poziomu 56% ogółu emigrantów. W przypadku W. Brytanii odsetki te kształtowały się odpowiednio: w 2002 r. — 0,6%, w 2006 r. — 26,7% (wykr. 14 i 15).

Wykr. 14. KRAJE DOCELOWE ŚLĄSKICH MIGRANTÓW

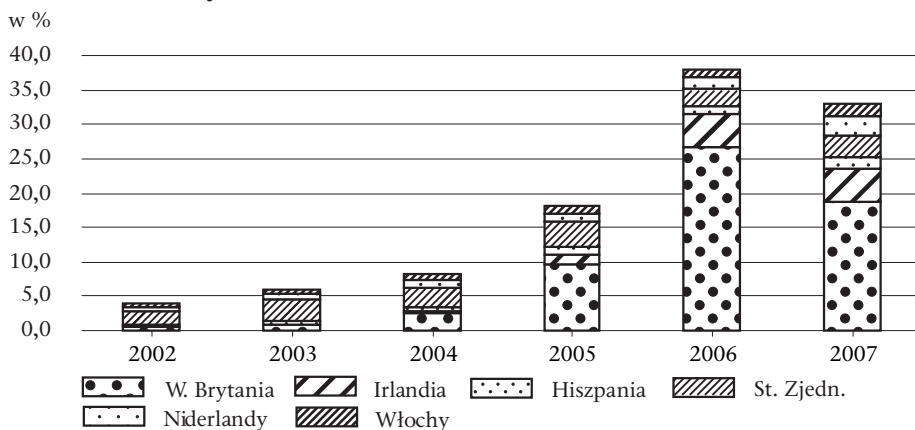
Źródło: jak przy wykr. 1.

⁷ *Prognoza ludności ...* (2009).

⁸ Od początku naszego członkostwa w Unii dla Polaków były otwarte trzy rynki pracy w: W. Brytanii, Irlandii i Szwecji. W połowie 2006 r. rynki pracy otworzyły m.in.: Hiszpania, Grecja, Włochy, a w połowie 2007 r. — Niderlandy.

Należy oczekiwać, że przyszłe rozmiary i trendy migracji zagranicznych będą mieć większe znaczenie i konsekwencje demograficzne niż to miało miejsce w przeszłości. W sytuacji niskiej płodności, migracje zagraniczne mogą być istotnym czynnikiem modyfikującym przebieg procesów demograficznych.

**Wykr. 15. KRAJE DOCELOWE ŚLĄSKICH MIGRANTÓW
Z WYŁĄCZENIEM NIEMIEC**

Źródło: jak przy wyk. 1.

MIGRACJE A PRZYROST RZECZYWISTY LUDNOŚCI

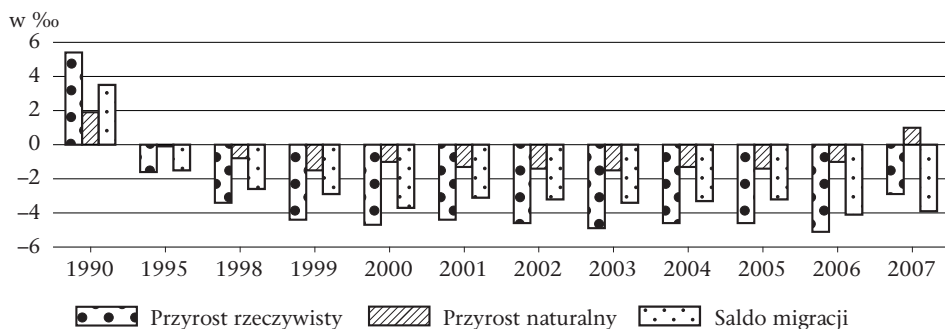
Ostateczny bilans przepływów ludności, jego wielkość i charakter (dodatni lub ujemny) ma bezpośredni wpływ na dynamikę zmian liczby ludności na danym terytorium. Wpływ migracji na ogólną dynamikę ludności w Polsce według województw szeroko omówił E. Zdrojewski (2000). Z kolei P. Eberhardt (1989) na podstawie ściśle określonych kryteriów wyodrębnił w Polsce 12 regionów depopulacyjnych, w których spadek zaludnienia odznaczał się trzema właściwościami: był to proces długotrwały, o dużym natężeniu pod względem ilościowym i dużym zasięgu przestrzennym. W wyodrębnionych regionach znalazło się 34,1% powierzchni Polski, co oznacza, że 1/3 terytorium kraju odznaczała się długotrwałym i intensywnym ubytkiem zaludnienia.

Wpływ migracji zagranicznych na zaburzenia ruchu naturalnego ludności i deformacje demograficzne jest wyraźny na Śląsku Opolskim (Heffner, 1998). Ze względu na utrzymujący się stale ujemny bilans migracyjny z Niemcami, struktura rodzin na Śląsku Opolskim staje się słaba demograficznie i społecznie (spadek urodzeń, starzenie się, rozbieżność rodzin, osłabienie więzi społecznych). Według R. Rauzińskiego (2001) wyludnianie się woj. opolskiego należy uznać za ważny czynnik kryzysogeny, świadczący o słabości gospodarczej i małej odporności na procesy restrukturyzacyjne. Procesy depopulacyjne przynoszą

w rezultacie obniżanie się rytmu życia społecznego. Kryzys demograficzny rodzin śląskich ma swoje źródło w długotrwałych, stałych migracjach zagranicznych (Rauziński, Słodczyk, 2002).

Przyrost rzeczywisty ludności woj. śląskiego, kształtowany przez przyrost naturalny i saldo migracji, wykazywał tendencję malejącą w okresie 1990—2007⁹. Nastąpił bowiem spadek przyrostu rzeczywistego z 1,6‰ w 1990 r. do -3,4‰ w 2000 r. i -2,9‰ w 2007 r.¹⁰. W latach 1998—2007 na rozważanym terytorium wystąpił ubytek naturalny ludności. W połączeniu z ujemnym saldem migracji ogółem przyczyniło się to do rzeczywistego ubytku ludności województwa. Na taką sytuację i kierunek zmian miała wpływ przede wszystkim tendencja zaobserwowana w miastach (wykr. 16) tego województwa.

Wykr. 16. PRZYROST RZECZYWISTY I JEGO SKŁADOWE W MIASTACH WOJ. ŚLĄSKIEGO

Źródło: jak przy wykr. 1.

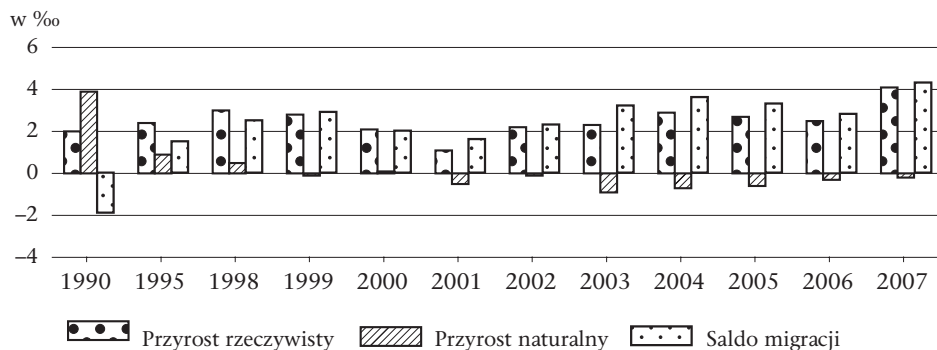
Z kolei na wsi nastąpił rzeczywisty przyrost liczby ludności w wyniku utrzymującego się od 1995 r. dodatniego salda migracji, znacznie przewyższającego wartość ujemnego od 2001 r. przyrostu naturalnego (wykr. 17). Rzeczywisty ubytek ogółem liczby ludności woj. śląskiego obserwowany od 1995 r. był głównie rezultatem ujemnego salda migracji w miastach oraz ujemnego przyrostu naturalnego¹¹.

⁹ W okresie 1990—2007 liczba ludności woj. śląskiego zmniejszyła się o 6,1%, tj. o 303,1 tys. osób, czyli tyle, ile dzisiaj liczą Katowice. Ubytek ludności ogółem był spowodowany przede wszystkim spadkiem liczby ludności w miastach (o 9,2%, czyli 368,3 tys.). Na obszarach wiejskich wystąpił rzeczywisty przyrost stanu liczebnego ludności o 6,9%, tj. o 65,2 tys. osób. Zmniejszył się również stopień urbanizacji mierzony jako udział ludności miejskiej w ogólnej liczbie ludności: z 81,0% w 1990 r. do 78,4% w 2007 r.

¹⁰ W roku 2007 odnotowano dodatni przyrost naturalny w miastach, co wpłynęło na zmniejszenie ubytku rzeczywistego ludności woj. śląskiego.

¹¹ Zgodnie z prognozą GUS, w porównaniu z rokiem 2007, liczba ludności woj. śląskiego zmniejszy się w 2010 r. o 42,1 tys., a do 2035 r. — o 601,9 tys.

Wykr. 17. PRZYRÓST RZECZYWISTY I JEGO SKŁADOWE NA WSIACH WOJ. ŚLĄSKIEGO

Źródło: jak przy wykr. 1.

Uwagi końcowe

Opisane zmiany, rozmiary i główne kierunki przepływu ludności woj. śląskiego w badanym okresie miały z pewnością wiele przyczyn. Z jednej strony obserwowane w latach 1990—2001 zmniejszenie liczby migracji wewnętrznych było wynikiem przemian struktury wieku ludności, głównie spadku liczebności i udziału w ogólnej liczbie mieszkańców najbardziej mobilnej grupy wieku 20—44 lata. Z drugiej strony spadek liczby przemieszczeń należy wiązać z czynnikami społeczno-ekonomicznymi (wzrost bezrobocia, deficyt mieszkań).

Niewątpliwie na zwiększenie liczby migracji definitywnych po 2001 r. miały wpływ korzystne zmiany w strukturze wieku ludności (wzrost odsetka osób w grupie wieku 20—34 lata), które wpłynęły bezpośrednio na wzrost liczby zawieranych małżeństw. W najbliższej przyszłości motywy podjęcia migracji pozostaną, jak się wydaje, wypadkową relacji występujących na rynku pracy oraz na rynku mieszkaniowym. Lokalizacja miejsca pracy stanie się podstawowym czynnikiem wpływającym na decyzje migracyjne osób o wysokich kwalifikacjach zawodowych. Osiągnięcie wyższego poziomu urbanizacji, infrastruktury i usług, a przede wszystkim poprawa sytuacji mieszkaniowej oraz standardu życia powinny doprowadzić do wzrostu atrakcyjności małych miast i terenów wiejskich jako miejsc życia, pracy i wypoczynku.

Zmniejszenie się wielkości migracji wewnętrznych (zwłaszcza migracji międzyregionalnych) w latach 90. ub. wieku odbyło się kosztem wzrostu emigracji zagranicznej (wysokie natężenie jednego typu migracji konkuruje z relatywnie niską intensywnością drugiego typu). W ostatnich latach atrakcyjność migracji zagranicznych wzrosła za sprawą otwierania się zagranicznych rynków pracy, jak i ze względu na spadek kosztów transakcyjnych podejmowania pracy za granicą.

Podsumowując, należy stwierdzić, że ludność woj. śląskiego przechodzi nie tylko transformację w zakresie ruchu naturalnego, ale i w zakresie ruchliwości przestrzennej, podążając za współczesnymi społeczeństwami, które cechuje ograniczanie migracji ze wsi do miast, występowanie intensywnych ruchów pomiędzy miastami oraz wzrost imigracji z zagranicy.

dr Elżbieta Sojka — Akademia Ekonomiczna w Katowicach

LITERATURA

- Eberhardt P. (1989), *Regiony wyludniające się w Polsce*, IGiPZ PAN, Warszawa, nr 114
- Heffner K. (1998), *Górny Śląsk. Imigracja jako następstwo procesów emigracji*, [w:] *Ruchliwość przestrzenna ludności w okresie przemian ustrojowych*, red. D. Szymańska, UMK, Toruń
- Kędeński M., Paradysz J. (2006), *Demografia*, AE, Poznań
- Prognoza ludności na lata 2008—2035* (2009), GUS, Warszawa
- Rauziński R. (2001), *Problemy zatrudnienia i bezrobocia na Śląsku Opolskim w świetle prac nad bilansem ludności i zasobów pracy do 2010 r.*, „Przegląd Statystyczny Śląska Dolnego i Opolskiego”, nr 6
- Rauziński R., Słodczyk J. (2002), *Obraz demograficzny Śląska Opolskiego w świetle procesów migracyjnych*, „Biuletyn Geograficzny”, nr 1
- Rocznik Statystyczny Województwa Śląskiego* (z lat 1990—2008), Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice
- Rocznik Demograficzny* (z lat 1990—2008), GUS, Warszawa
- Rynek pracy w województwie śląskim. (Nowe metody koordynacji kształcenia i zatrudnienia wobec restrukturyzacji gospodarki). Projekt celowy nr PCZ 011-18* (2001), wykonany pod kierunkiem A. S. Barczaka przez zespoły badawcze AE i GIG w Katowicach
- Sojka E. (2007), *Migracje ludności i rozwój demograficzny Śląska w okresie transformacji*, „Prace Naukowe AE”, Katowice
- Zdrojewski E. (2000), *Regiony o charakterze napływowym i odpływowym w Polsce*, [w:] *Procesy i formy ruchliwości przestrzennej ludności w okresie przemian ustrojowych*, red. D. Szymańska, UMK, Toruń

SUMMARY

The article presents the assessment of the intensity, size and major directions of internal and foreign migrations of the Śląskie Voivodship (Silesian Province) population for the purpose of permanent residence in years 1990—2007, taking into consideration basic demographic characteristics, i.e. age and gender. Silesian society undergoes not only the transformation within the range of natural movement but also within the range of spatial mobility while tending to modern society characterised, among others, by reduction of migration from the country to the city, the appearance of intensive movements between the cities and the increase of immigration from abroad.